

دانشگاه تهران

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

خرید و فروش در فضای متاورس و آثار آن در فقه اسلامی

نگارش : محمدحسین شاه کرمی

استاد راهنما : دکتر سعید نظری توکلی

استاد مشاور : دکتر محمود رضا هاشمی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

شهریور ۱۴۰۲

فرم شماره ۷ تاریخ : شماره :	بسمه تعالی گواهی دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشکده دانشکده الهیات و معارف اسلامی																																																			
	جلسه دفاع آقای محمدحسین شاه کرمی در تاریخ ۱۴۰۲/۰۶/۲۹ با عنوان خرید و فروش در فضای متاورس و آثار آن در فقه اسلامی با حضور هیات داوران تشکیل و رای نهایی اعلام گردید: پایان نامه /رساله با درجه خیلی خوب، مورد تایید است . پایان نامه /رساله دانشجو نیاز به اصلاحات(دارد/ندارد) تاریخ آخرین مهلت اصلاحات : تعداد واحد پایان نامه : ۶																																																			
<table border="1"> <thead> <tr> <th>امضاء</th> <th>دانشگاه یا موسسه</th> <th>مرتبه دانشگاهی</th> <th>نام و نام خانوادگی</th> <th>مشخصات هیات داوران</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۲۱ - ۲۲:۰۲ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.</td> <td>دانشگاه تهران</td> <td>استاد</td> <td>سعید نظری توکلی</td> <td>استاد راهنمای اول</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>استاد راهنمای دوم</td> </tr> <tr> <td>رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۰۷ - ۱۸:۵۹ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.</td> <td>دانشگاه تهران</td> <td>دانشیار</td> <td>محمود رضا هاشمی</td> <td>استاد مشاور اول</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>استاد مشاور دوم</td> </tr> <tr> <td>رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۱۰ - ۰۱:۰۰ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.</td> <td>دانشگاه تهران</td> <td>دانشیار</td> <td>محمد اسحاقی</td> <td rowspan="3">داوران داخلی</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۱۳ - ۰۱:۰۰ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.</td> <td>دانشگاه تهران-دانشکده الهیات و معارف اسلامی</td> <td>استادیار</td> <td>سید محمود هل اتائی</td> <td>داوران خارجی</td> </tr> <tr> <td>رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۰۷ - ۱۲:۲۴ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.</td> <td>دانشگاه تهران</td> <td>دانشیار</td> <td>محمد اسحاقی</td> <td>نماینده تحصیلات تکمیلی (عضو هیات علمی)</td> </tr> </tbody> </table>					امضاء	دانشگاه یا موسسه	مرتبه دانشگاهی	نام و نام خانوادگی	مشخصات هیات داوران	رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۲۱ - ۲۲:۰۲ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.	دانشگاه تهران	استاد	سعید نظری توکلی	استاد راهنمای اول					استاد راهنمای دوم	رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۰۷ - ۱۸:۵۹ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.	دانشگاه تهران	دانشیار	محمود رضا هاشمی	استاد مشاور اول					استاد مشاور دوم	رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۱۰ - ۰۱:۰۰ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.	دانشگاه تهران	دانشیار	محمد اسحاقی	داوران داخلی									رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۱۳ - ۰۱:۰۰ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.	دانشگاه تهران-دانشکده الهیات و معارف اسلامی	استادیار	سید محمود هل اتائی	داوران خارجی	رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۰۷ - ۱۲:۲۴ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.	دانشگاه تهران	دانشیار	محمد اسحاقی	نماینده تحصیلات تکمیلی (عضو هیات علمی)
امضاء	دانشگاه یا موسسه	مرتبه دانشگاهی	نام و نام خانوادگی	مشخصات هیات داوران																																																
رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۲۱ - ۲۲:۰۲ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.	دانشگاه تهران	استاد	سعید نظری توکلی	استاد راهنمای اول																																																
				استاد راهنمای دوم																																																
رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۰۷ - ۱۸:۵۹ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.	دانشگاه تهران	دانشیار	محمود رضا هاشمی	استاد مشاور اول																																																
				استاد مشاور دوم																																																
رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۱۰ - ۰۱:۰۰ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.	دانشگاه تهران	دانشیار	محمد اسحاقی	داوران داخلی																																																
رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۱۳ - ۰۱:۰۰ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.	دانشگاه تهران-دانشکده الهیات و معارف اسلامی	استادیار	سید محمود هل اتائی	داوران خارجی																																																
رای فوق در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۰۷ - ۱۲:۲۴ مورد تایید سیستمی استاد قرار گرفت.	دانشگاه تهران	دانشیار	محمد اسحاقی	نماینده تحصیلات تکمیلی (عضو هیات علمی)																																																
این گواهی مدرک دانش آموختگی محسوب نمی گردد و ترجمه آن فاقد اعتبار و وجاهت قانونی است و تا مدت ۳ ماه پس از تاریخ دفاع اعتبار دارد.																																																				

تقدیم به ساحت مقدس مولانا و مقتدانا اباصالح المهدی «عج»

دست بوس اویم که مرا از جان و تنش آموخت، تا بیاموزم

استاد گرامی جناب آقای دکتر سعید نظری توکلی

پای بوس آنانم که وجودم جز هدیه وجودشان نیست

پدر و مادر بزرگوار و عزیزم

مدیون و ممنون همسری مهربان، یاری باوفا و نور زندگیم

که زینب وار با صبرش در تمامی لحظات رفیق شفیق راه بود...

چکیده

متاورس جدیدترین پدیده نوظهور فضای مجازی، به معنای دنیای ماورای دنیای حقیقی یا فرا جهان است که تلفیقی از جهان مادی و مجازی است. این فضا که در سال ۲۰۲۱ همزمان با اوج بیماری کرونا، توسط شرکت فیس بوک به دنیا معرفی شد و و روزبه‌روز در حال گسترش می باشد، با آثار نوینی همچون تحولات آموزشی، گردشگری، سلامت و روان، سرگرمی، کسب و کار و سرمایه گذاری روبرو است؛ ازجمله فرصت ها و کاربرد های این دنیای مجازی، خرید فروش اموال مجازی همچون املاک دیجیتال، تابلوهای دیجیتال و دیگر دارایی‌های دیجیتال که در دنیای فناوری و تکنولوژی وجود دارد، می باشد که آثار فقهی و حقوقی در پی دارد. فقها و حقوقدانان درباره امکان انطباق شروط بیع شرعی بر این خریدوفروش‌ها و چگونگی آن و نیز درباره وضعیت حاکم بر متعاملین و عوضین؛ و امکان اجرای اختیارات در آن و شروط آن اختلاف دارند.

هدف از پژوهش حاضر که با روش توصیفی و تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای صورت گرفته، آن است که چگونگی انطباق شروط بیع، متعاقدين، عوضین و اختیارات رایج در آن بر انواع خریدوفروش‌های حال حاضر در متاورس موردبررسی قرار گیرد.

نتایج حاصل از پژوهش پیش رو حاکی از آن است که شروط و ادله اولیه بیع شامل خریدوفروش‌های متاورس می‌شود، لکن برخی قواعد که با حکم اولیه در تعارض هستند، بر آن ها حاکم می‌شوند؛ و شرایط متعاقدين به‌طور کامل حتی با امنیت بیشتر قابل انطباق بر متعاملین در متاورس است؛ شرایط عوضین در صورت توسعه مفهوم مال و قبول مالیت اموال دیجیتال قابل انطباق است؛ و اختیارات با شروطی که دارند همچون خيار مجلس، شرط، اشتراط، تدلیس و غبن قابل جریان در این معاملات است و خيار رؤیت و عیب به جهت هوشمندی و در نظر گرفتن شرایط مورد غرض خيار در خود قرارداد نیازی به جریان سازی ندارند.

واژگان کلیدی: خریدوفروش، متاورس، فقه اسلامی، تجارت الکترونیک، قرارداد هوشمند

با پیشرفت فناوری و رشد صعودی تبادلات اقتصادی، قراردادهای نوین و غیرمعهود در عصر شریعت، در مقابل بشر قرار گرفته است. چنانچه این قراردادهای نوظهور در اصل و اساس به یک یا چند عقد معهود در زمان تشریع بازگشت نداشته باشد، تصحیح آن‌ها متوقف بر استناد به دلایل معتبر شرعی است. زیرا حکم شرعی، هنگامی بر موضوع و مصداق نوظهور مترتب می‌شود که امضاشده از جانب شارع باشد.

پیشرفت در حوزه‌های فناوری و تکنولوژی، امری اجتناب‌ناپذیر است و این پویایی فقه و استنباط را می‌طلبد که در این راستا با تمسک به ادله و قواعد عقود نوین را بررسی و راهکاری برای تصحیح آن‌ها ارائه دهند.

ازجمله پرکاربردترین عقود که پیش از اسلام هم در میان مردم رایج بوده بیع است، که پس از ظهور اسلام شارع رویه عرف را محترم شمرده و برخی خریدوفروش‌ها را با ذکر شرایطی امضا نموده. این امضا نشانگر توجه خاص شارع به عرف و نیازهای مردم است.

در این راستا با توجه به تغییرات و تحولات در نیازهای بشر، خریدوفروش‌ها، اموال و مخصوصاً پس از محدودیت‌هایی که به واسطه کرونا شاهد آن بودیم، مردم فارغ از خریدوفروش اموال حقیقی برای حفظ ارزش پول و سرمایه به سرمایه‌گذاری در اموال و بازارهای دیجیتال پرداختند.

جدیدترین فضای نوظهور دیجیتال که با نام متاورس خود را به جهانیان معرفی نمود، به جهان ماورا و موازی معروف شده است. متاورس در ابتدا واژه‌ای بود که توسط نیل استفسون در رمان سقوط برفی آورده شد و رفته رفته دیگر نویسندگان و فیلم‌نامه‌نویسان از آن بهره بردند.

تئوری و فرضیه این واژه ۱۹ سال بعد از آن رمان، با کمک فناوری‌های مختلف پا به عرصه تکنولوژی گذاشت و مفهوم خود را به جهانیان نشان داد، هرچند که هنوز به هدف ثابت و قطعی پیش بینی شده خود نرسیده اما اکثر شرکت‌ها و هولدینگ‌های جهانی سرمایه‌گذاری‌های بسیار زیادی کرده‌اند و در پیشرفت و ارتقاء این فضا بیش از پیش در حال تلاش هستند. برای نمونه شرکت‌های مایکروسافت و فیس‌بوک که نام خود را به متا تغییر داده است و زمین‌های بسیاری را در متاورس خریداری کرده است، به کمک متخصصان حوزه فناوری اطلاعات در حال ریشه‌سازی و مستحکم‌سازی این فضای نوظهور است.

انسان‌ها در متاورس زندگی جدیدی را تجربه می‌کنند؛ به وسیله فناوری واقعیت مجازی و واقعیت افزوده به کارهای گوناگونی همچون آموزش، بازی، تعامل و کسب‌وکار می‌پردازند. این فضا دارای اقتصادی کاملاً پویا و اختصاصی است، که در سراسر پلتفرم‌ها و دنیاهای دیجیتال و حقیقی گسترده شده است.

در این فضا افراد می‌توانند در ضمن قراردادهای هوشمند به خریدوفروش انواع اموال دیجیتال همچون املاک و زمین‌های مجازی، تابلوهای دیجیتال، ارزهای دیجیتال، فیلم، صوت، کتاب دیجیتال و ... بپردازند.

خریدوفروش اموال دیجیتال و به‌طورکلی مفهوم اموال دیجیتال مصداق نوینی از اموال است که بشر با آن روبرو شده است که با گسترش مفهوم مال و پول می‌توان مشروعیت و صحت معامله آن‌ها را بر طبق عموماً و اطلاعات ثابت نمود. فلذا در این پژوهش برآنیم که گونه‌های معاملات حال حاضر متاورس را از منظر حکم تکلیفی و وضعی، شرایط متعاقدين و عوضین و جریان پذیری اختیارات جاری در خریدوفروش‌های عرفی در این معاملات نوین را، مورد تبیین و بررسی قرار دهیم.

فهرست

فصل اول

کلیات

- ۱- بیان مسئله ۱
- ۲- اهداف پیش رو ۲
- ۳- اهمیت و ضرورت اجرای طرح ۲
- ۴- سؤالات پژوهش ۳
- ۵- فرضیات پژوهش ۳
- ۶- روش‌ها و فنون اجرایی و ابزارهای پژوهش ۳
- ۷- پیشینه پژوهش ۴
- ۸- ساختار پژوهش ۵
- ۹- مفهوم شناسی ۶
- ۹-۱- خریدوفروش ۶
- ۹-۲- متاورس ۱۰
- ۹-۳- واژه‌های همسو ۱۱
- ۹-۳-۱- قرارداد ۱۱
- ۹-۳-۲- معاملات ۱۲
- ۹-۳-۳- داده ۱۲
- ۹-۳-۴- محتوی ۱۳
- ۹-۳-۵- داده‌پیام ۱۳
- ۹-۳-۶- تجارت الکترونیک ۱۳
- ۹-۳-۷- قرارداد هوشمند ۱۳
- ۹-۳-۸- هوش مصنوعی ۱۴
- ۱۰- موضوع شناسی متاورس ۱۴
- ۱۰-۱- تاریخچه ۱۴

۲-۱۰-۱	اهمیت فعالیت در متاورس	۱۵
۳-۱۰-۱	کارکردهای فضای متاورس	۱۶
۴-۱۰-۱	فناوری های مرتبط با متاورس	۱۸
۱-۴-۱۰-۱	بلاک چین	۱۸
۲-۴-۱۰-۱	توکن های غیر قابل معاوضه (NFT)	۱۸
۳-۴-۱۰-۱	ارز دیجیتال	۱۹
۴-۴-۱۰-۱	رمز ارز یا کریپتو کارنسی	۱۹
۵-۴-۱۰-۱	واقعیت مجازی (VR)	۲۰
۶-۴-۱۰-۱	واقعیت افزوده (AR)	۲۰
۷-۴-۱۰-۱	واقعیت گسترده (XR)	۲۰
۸-۴-۱۰-۱	کاربرد بلاک چین در متاورس	۲۰
۹-۴-۱۰-۱	رابطه NFT و زندگی مجازی متاورس	۲۰
۵-۱۰-۱	فرصت ها و چالش های پیش رو در متاورس	۲۱
۱-۵-۱۰-۱	فرصت ها	۲۱
۱۰-۲-۵-۱۰-۱	چالش ها	۲۳

فصل دوم

تبیین فقهی خرید و فروش در متاورس

۱-گونه شناسی انواع معاملات در متاورس	۲۶
۱-۱-معاملات ارز دیجیتال و رمز ارز	۲۶
۲-۱-خرید و فروش «NFT»	۲۷
۳-۱-خرید و فروش املاک	۲۷
۴-۱-کسب سود مازاد با استفاده از NFT	۲۸
۵-۱-خرید و فروش بازی و دارایی های درون بازی های متاورس	۲۸
۶-۱-خرید و فروش اموال دنیای واقعی	۲۸
۲-تبیین حکم تکلیفی	۲۸
۱-۲-دلایل فقهی	۲۸
۱-۱-۲-آیات	۲۹

۳۴.....	۲-۱-۲- قواعد فقه
۳۹.....	۲-۲- مستندات قانونی
۳۹.....	۲-۳- جمع بندی
۴۰.....	۳- تبیین حکم وضعی
۴۱.....	۳-۱- دلایل فقهی
۴۱.....	۳-۱-۱- آیات
۴۷.....	۳-۱-۲- قواعد فقه
۵۴.....	۳-۲- مستندات قانونی
۵۶.....	۳-۳- جمع بندی

فصل سوم

شرایط حاکم بر خرید و فروش در متاورس

۶۰.....	۱- شرایط متعاقدين و متاورس
۶۰.....	۱-۱- شرایط فقهی متعاقدين
۶۰.....	۱-۱-۱- عقل، بلوغ و رشد
۶۱.....	۱-۱-۲- رضایت طرفین
۶۱.....	۱-۱-۳- قصد و اراده
۶۱.....	۱-۱-۴- مالکیت یا اذن مالک
۶۱.....	۲-۱- شرایط قانونی متعاقدين
۶۱.....	۲-۱-۱- اهلیت قانونی
۶۲.....	۲-۱-۲- اهلیت تصرف
۶۳.....	۳-۱- شرایط متعاقدين در متاورس
۶۵.....	۴-۱- جمع بندی
۶۶.....	۲- شرایط عوضین در متاورس
۶۶.....	۲-۱- شرایط فقهی عوضین
۶۶.....	۲-۱-۱- عین بودن
۶۷.....	۲-۱-۲- معلوم و معین بودن
۶۸.....	۲-۱-۳- مالیت داشتن عوضین

۶۹	۴-۱-۲- عوضین ملک متعاقدين و طلق باشند
۷۰	۵-۱-۲- قدرت بر تسليم
۷۰	۲-۲- شرايط قانونى عوضين
۷۱	۳-۲- شرايط عوضين در متاورس
۷۲	۱-۳-۲- رمز ارزها و ارز هاى ديڭيتال
۷۴	۲-۳-۲- توکن هاى بى همتا «NFT»
۷۶	۴-۲- جمع بندى

فصل چهارم

جریان پذیری خيارات در خرید و فروش اشخاص در متاورس

۸۳	۱- خيار مجلس در متاورس
۸۳	۱-۱- تعريف
۸۳	۲-۱- شرايط اجراى خيار
۸۴	۳-۱- اسباب سقوط خيار مجلس
۸۴	۴-۱- احكام خيار مجلس
۸۵	۵-۱- جريان پذيرى خيار در متاورس
۸۵	۲- خيار رؤيت در متاورس
۸۵	۱-۲- تعريف
۸۶	۲-۲- شرايط اجراى خيار
۸۶	۳-۲- اسباب سقوط خيار
۸۶	۴-۲- احكام خيار
۸۷	۵-۲- جريان پذيرى خيار در متاورس
۸۷	۳- خيار شرط در متاورس
۸۷	۱-۳- تعريف
۸۸	۲-۳- شرايط اجراى خيار
۸۸	۳-۳- اسباب سقوط خيار
۸۸	۴-۳- احكام خيار
۸۸	۵-۳- جريان پذيرى خيار در متاورس

۴-خيار اشتراط در متاورس.....	۸۹
۴-۱-تعريف.....	۸۹
۴-۲-شرائط اجراى خيار.....	۸۹
۴-۳-اسباب سقوط خيار.....	۸۹
۴-۴-احكام خيار.....	۸۹
۴-۵-جريان پذيرى خيار در متاورس.....	۹۰
۵-خيار تدليس در متاورس.....	۹۰
۵-۱-تعريف.....	۹۰
۵-۲-شرائط تحقق خيار تدليس.....	۹۰
۵-۳-اسباب سقوط خيار.....	۹۱
۵-۴-احكام خيار.....	۹۱
۵-۵-جريان پذيرى خيار.....	۹۱
۶-خيار غبن در متاورس.....	۹۲
۶-۱-تعريف.....	۹۲
۶-۲-شرائط اجراى خيار.....	۹۲
۶-۳-اسباب سقوط خيار.....	۹۲
۶-۴-احكام خيار.....	۹۳
۶-۵-جريان پذيرى خيار در متاورس.....	۹۴
۷-خيار عيب در متاورس.....	۹۵
۷-۱-تعريف.....	۹۵
۷-۲-شرائط اجراى خيار.....	۹۶
۷-۳-اسباب سقوط خيار.....	۹۶
۷-۴-احكام خيار.....	۹۷
۷-۵-جريان پذيرى خيار در متاورس.....	۹۷
جمع بندى و نتيجه گيرى.....	۹۷
فهرست منابع.....	۱۰۰
فهرست منابع انگليسى.....	۱۰۵

فصل اول

کلیات

۱- بیان مسئله

خریدوفروش، یا به تعبیر فقهی، بیع مسئله‌ای است که از دیرباز تا به امروز دستخوش تغییرات بسیاری بوده است و عرف و عادت هر منطقه روشی را برای خریدوفروش اتخاذ می‌نمودند. در این میان، مذهب عهده‌دار بیان و گوشزد برخی شرایط و لوازم بیع شد و تغییراتی را در آن ایجاد کرد. اسلام بخش عمده‌ای از بیع رایج در زمان پیامبر را پردازش نمود و دیدگاه‌های خود را در آن دخیل کرد. محقق ساختن بیع، بر اساس تراضی میان فروشنده و خریدار بر فروش و خرید کالای موردنظرشان استوار است. این تراضی را با عملی به نام عقد (قرارداد) نشان می‌دهند. فقها و به تبع آن‌ها حقوقدانان می‌گویند: عقد بیع باید به صورت لفظی بیان شود و آن دو در مقابل یکدیگر قرار گرفته و الفاظی تحت عنوان ایجاب (توسط فروشنده) و قبول (توسط خریدار) بر زبانشان جاری گردد. لذا با این گزاره، بیع از راه دور و بیع مکاتبه‌ای موردپذیرش نیست. قائلان به این نظریه با دلایلی سخن خود را به اثبات رسانده و سعی داشته‌اند بیع از راه دور و مکاتبه‌ای را بیعی ناصحیح و غرری جلوه دهند. اما در مقابل، اکثریت علما و فقهای معاصر با ادله مستند و مستدل قائل به صحت این مدل از بیع شدند. با پیشرفت علم در اینترنت، فضای مجازی، ایجاد فروشگاه‌های مجازی و رونق بیع الکترونیکی، مجدد مابین فقها و حقوقدانان در بررسی و شناخت مدل این بیع و قرار دادن آن در قالب صحیح اختلاف به وجود آمد. برخی با روش‌های مختلف و با استفاده از قواعد و مبانی گوناگون، به جواز این مدل بیع و معاملات حکم دادند. امروزه مفهوم دنیای مجازی همه‌گیر شده و محبوبیت زیادی در بین تمامی افراد پیدا کرده است. این روزها به دلیل محدودیت‌های عبور و مرور کرونایی و تغییرات به وجود آمده در سیاست‌های کاری، افراد بیشتری چه برای گذراندن اوقات بیکاری چه برای انجام امور کاری و مالی خود از وب و فضای اینترنت استفاده می‌کنند. و اما امروزه با نسل جدیدی از این فضا به نام متاورس روبه‌رو شدیم که مردم هنوز به طور کامل و رسمی با آن آشنایی پیدا نکردند ولی در آینده‌ای نه‌چندان دور همچون بازار بهابازار و رمز ارز ها همگانی خواهد شد و حتی بیشتر تا جایی که برخی از متخصصان این فضا اعلام کردند که مردم باروی آوردن به این فضا از واقعیت وزندگی حقیقی دور خواهند شد. متاورس از دو بخش متا (Meta) و ورس (Verse) تشکیل شده است؛ متا یعنی «ماورا» و ورس هم یک اشتقاق معکوس از کلمه Universe است. در نتیجه متاورس یعنی دنیایی ماورای دنیای حقیقی ما. متاورس یک مفهوم گسترده است؛ ولی عموماً به یک دنیای مجازی و سه‌بعدی گرفته می‌شود که افراد مختلف می‌توانند از طریق اینترنت به آن متصل شده و با یکدیگر تعامل داشته باشند. متیو بال، سرمایه‌گذار و رئیس سابق استراتژی در آمازون استودیو، متاورس را با هفت ویژگی توصیف کرده است: متاورس همیشه فعال و «روشن» است؛ به صورت زنده و در زمان واقعی تجربه می‌شود؛ می‌تواند میزبان هراندازه مخاطب باشد؛ دارای اقتصادی کاملاً پویا و مختص به خود است؛ در سراسر پلتفرم‌ها و دنیاهای

دیجیتال و فیزیکی گسترده شده است؛ امکان انتقال دارایی‌های دیجیتال در سراسر این پلتفرم‌ها وجود دارد؛ تجربیات و محتوای آن توسط کاربران و شرکت‌های بزرگ ایجاد می‌شود.

متاورس Metaverse مفهومی از جهان ۳ بعدی، آنلاین و پایدار است و در تکمیل فضاهای ۲ بعدی مجازی به وجود آمده که فضاهای مجازی مختلف را با یکدیگر ترکیب می‌کند و در آن تابلو نقاشی، خطاطی، صوت، زمین، ساختمان و حتی نام‌ها را می‌توان خرید و فروش کرد که اغلب با استفاده از ارز دیجیتال و رمز ارزها انجام می‌شود. متاورس برای کاربران امکان کار کردن، برگزاری جلسه، تعامل اجتماعی در این فضاهای سه‌بعدی را فراهم می‌کند متاورس طیف گسترده‌ای از واقعیت‌های مجازی، از ابزارهای محل کار گرفته تا بازی‌ها و پلتفرم‌های اجتماعی را در برمی‌گیرد.

بسیاری از پلتفرم‌های جدید از فناوری بلاک چین و از ارزهای دیجیتال و توکن‌های غیرقابل تعویض (NFT) یا غیر مثلی استفاده می‌کنند و امکان ساخت، مالکیت و کسب درآمد نوع جدیدی از دارایی دیجیتال غیرمتمرکز را فراهم می‌سازند. ازجمله کاربردهای متاورس می‌توان به امکان ملاقات مجازی و قرارهای کاری، آموزش مجازی، کسب درآمد، خرید آنلاین، گردشگری و سفر، کنسرت و جشن‌ها و تفریح، مالکیت دیجیتال و تعامل با رایانه اشاره کرد. به لطف متاورس دیگر لازم نیست برای کار به محیط فیزیکی خاصی بروید؛ محل کار شما در همان متاورس است. در حال حاضر متاورس بیشتر به وسیله‌ی عینک‌های واقعیت مجازی مورد استفاده قرار می‌گیرد. ازجمله این کاربردها می‌توان به احراز هویت، به خاطر سپردن نام همکاران، پروژه‌هایی که قبلاً کار کرده‌اید و اشاره کرد.

۲- اهداف پیش رو

- ۱- تبیین وضعیت فقهی خرید و فروش در متاورس
- ۲- تبیین جریان پذیری شرایط عوضین و متعاقدين بر خرید و فروش در متاورس
- ۳- تبیین جریان پذیری اختیارات بر خرید و فروش اشخاص در متاورس

۳- اهمیت و ضرورت اجرای طرح

در این پژوهش به دنبال بررسی و تبیین وضعیت انواع خرید و فروش، میزان انطباق شرایط و ضوابط فقه و قانون بر قراردادهای، عوضین و متعاقدين، مالکیت، نقل و انتقالات بر عین مجازی و همچنین بررسی وجه التزامات و اختیارات معاملات و تعهدات در فضای متاورس هستیم؛ که برای تطبیق و تحلیل وضعیت فقهی و حقوقی **بیع در متاورس** نیازمند بررسی دقیق ارکان این فضای مستحدثه ۳ بعدی و همچنین بازخوانی برخی قواعد و اصول فقهی هستیم؛ زیرا به دلیل تأثیرات کویید ۱۹ در کسب و کارها و محدودیت‌های پیش آمده و روی بشریت به کسب کارهای مجازی و همچنین برای پیشبرد روابط، معاهدات و معاملات بین‌المللی لازم

است که احکام و قواعد را بر اساس مبانی اصلی فقه و حقوق به‌روزرسانی و بازخوانی نماییم تا بتوانیم همگام با جامعه جهانی برای داشتن کشوری هوشمند و قدرتمند، بر پایه شریعت، پیشرو این عرصه باشیم.

به جهت مستحدثه بودن موضوع، تأثیرات بیماری کوید ۱۹ در محدودیت‌ها و کسب‌وکارها، پیشرفت علم و سوق پیدا کردن زندگی مردم در جهت مجازی، و رونق انواع بیع الکترونیکی و معاملات بر خط لازم است که واکاوی لازم برای شناخت تمام جوانب متاورس انجام شود و احکام و شرایط مقتضی ارائه شود. از این جهت که فضای مجازی سیر تکاملی و صعودی دارد و همه انسان‌ها دیر یا زود به آن روی می‌آورند چراکه اقتضای علم این است که در غلیان و پیشرفت باشد؛ فلذا مهم‌ترین عاملی که ضرورت این پژوهش را توجیه می‌کند، جلوگیری از قطع روابط بین‌المللی، عقب ماندن از سیر صعودی عرصه علم و همچنین حفظ حقوق و منافع بشریت و بالأخص مسلمانان در این فضای نوپدید است.

۴- سؤالات پژوهش

- ۱- خریدوفروش در متاورس چه حکم شرعی دارد؟
- ۲- تا چه میزان رعایت شروط عوضین و متعاقدين در خریدوفروش در متاورس لازم است؟
- ۳- جریان اختارات در خریدوفروش در متاورس با چه موانعی روبرو است؟

۵- فرضیات پژوهش

- ۱- با توجه به صدق عرفی عنوان «بیع» بر خریدوفروش در متاورس، عمومات حاکم بر مشروعیت و صحت بیع، خریدوفروش در متاورس را دربر گرفته و این‌گونه دادوستد، مشروع و صحیح است.
- ۲- با توجه به تمایز ماهوی خریدوفروش در متاورس با دادوستدهای متعارف (بیع اعیان و منافع)، اجرای تمام شرایط عوضین در این قرارداد ممکن نیست، اما اجرای تمام شرایط متعاقدين لازم است.
- ۳- قرار گرفتن در فضای مجازی و عدم تبادل عوضین در فضای واقعی، سبب می‌شود تا موضوع برای جریان برخی از اختارات مانند خيار تبعض صفقه، خيار تأخیر ثمن، خيار عیب، خيار حيوان تحقق پیدا نکند، هرچند جریان اختاراتی همچون خيار غبن، خيار شرط، خيار اشتراط و خيار تدلیس امکان‌پذیر است.

۶- روش‌ها و فنون اجرایی و ابزارهای پژوهش

روش پژوهش: تحلیلی توصیفی به استناد منابع کتابخانه‌ای

روش گردآوری اطلاعات: استفاده از کتب، مقالات و نوشتارهای مکتوب فقهی و حقوقی

ابزارهای تحقیق و فنون اجرایی : فیش‌های مطالعاتی، کسب نظر از اساتید دانشگاهی و حوزوی در حوزه فقه و حقوق و همچنین اساتید و متخصصان فضای مجازی.

۷- پیشینه پژوهش

متاورس از مسائل نوظهور است که جدیداً برخی از علما از جمله آیت‌الله اراکی و همچنین آیت‌الله مروی و برخی دیگر از فقها دروس خارج خود را به این فضا اختصاص داده‌اند ولی پیشینه‌ی تحقیق مستقیم (فقهی و حقوقی) در این موضوع وجود ندارد لکن موضوعات و تحقیقات مرتبطی که قبل از فضای متاورس بررسی شده است وجود دارد که به اختصار آورده می‌شود:

۱- فتاح زاده، هانیه سادات؛ حسین نژاد، علی‌اکبر، الهیات متاورس در مسیحیت و اسلام، نشریه علوم انسانی و اسلامی در هزاره سوم :: بهار ۱۴۰۱، دوره ۶ - شماره ۲

در تحقیق و مطالعه مقاله بیان شده ابتدا به توضیح مختصر متاورس، زمان ظهور و آینده آن پرداخته‌اند و سپس تغییرات حاصل از محدودیت‌های کرونایی در شغل و مذهب مردم جهان تشریح نموده‌اند. قائل‌اند که شغل مردم در سال‌های محدودیت‌های کرونایی به دیجیتالی شدن، آموزش‌ها به سبک آنلاین و ماسک مذهبی به صورت آنلاین و مجازی تغییر کرده است.

۱-پناهی، بابک، بیع الکترونیکی در حقوق و فقه امامیه، تهران، نشریه فقه و حقوق معاصر، مقاله فصلنامه علمی تخصصی فقه و حقوق معاصر ۱۴۰۰

ایشان در تحقیق خود نظر به این دارند که قراردادهای الکترونیکی تنها در چند مورد خاص با قراردادهای سنتی تفاوت دارند از جمله در روش انعقاد، میزان تعهدات، میزان حمایت‌های قانونی و در دیگر موارد مثل خيارات و ... همانند یکدیگر هستند و تمامی شرایط و آثار بیع و نقل و انتقال بر قراردادهای الکترونیکی جاری می‌شود.

۲- محمدیان امیری، مهدی؛ عسگری، علیرضا؛ احمدی، سید محمد مهدی؛ عابدیان، سید حسن، بررسی فقهی و حقوقی ماهیت بیع در فضای مجازی، قم، نشریه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، مقاله فصلنامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی ۱۳۹۸

در این مقاله پرسشی را بیان کردند که آیا این نوع قرارداد بیع است یا معاطات؟ طبق بررسی‌های انجام شده درواقع این همان بیع است ولی همانند بیع سنتی نیست و بعضی از شرایط مندرج در آن را دارا نیست و همچنین بیع معاطات هم محسوب نمی‌شود زیرا در آن صیغه بیع با علامت مطرح می‌شود و همچنین بیع غایب هم محسوب نمی‌شود زیرا طرفین از طریق اینترنت هم دیگر را دیده و با توصیف کالا معامله را انجام می‌دهند و در نتیجه بیان می‌دارد که این نوع از بیع فقط مصداق جدیدی از بیع سنتی است و نام جدید دارد که بیع مخابرات نامیده می‌شود تا علاوه بر حفظ نام بیع اخباری بودن اعلام قصد در آن بیان دارد.

- ۳- خانی، کامران؛ مریوانی، ناصر، عقود الکترونیکی در فقه اسلامی و حقوق موضوعه ایران، تهران، مقاله مبانی فقهی و حقوق اسلامی، ۱۳۹۵
- ۴- خادمی کوشا، محمدعلی، بررسی فقهی انشای بیع الکترونیکی بدون الفاظ ایجاب و قبول، مقاله فصلنامه علمی - پژوهشی فقه، ۱۳۹۹
- ۵- سعیدی، دکتر فیصل؛ باران زهی، نسترن، بررسی ماهیت ایجاب و قبول‌های الکترونیکی با نگاهی به کنوانسیون بیع بین‌المللی، تهران، مقاله نشریه قانون یار، ۱۳۹۸
- ۶- کرامت فر، مهدی و مؤمن زاده، محمد مهدی (۱۴۰۰ش) «غوغای NFT، تحلیل مقدماتی بر رمز ارزهای غیر مثلی»، نشریه بازار و سرمایه، شماره ۱۲۷ (بین‌المللی)
- ۷- لطفی فروشانی، مهران (۱۴۰۰) «مشروعیت فقهی حقوقی اموال مجازی در اقتصاد»، مجله مطالعات فقه اقتصادی، دوره ۱۷، شماره ۳
- ۸- رحیمیان، اشرف (۱۴۰۱ش)، متاورس، کاربردها، چالش‌ها و فرصت‌ها، اولین همایش ملی رویکردهای نظری و فناوری‌های نوین در علوم اداری و همچنین مقالات و کتب دیگر که در همین موضوعات تحت عناوین مشابه در نشریات قانون یار، فقه، مبانی فقه و حقوق اسلامی دانشگاه آزاد و ... مورد بررسی قرار گرفته که از جهت مشابهت در عنوان از ذکر توضیحات مجدد خودداری می‌کنیم.

نوآوری پژوهش پیش رو عبارت است از:

- ۱- موضوع شناسی و تبیین متاورس به همراه فرصت‌ها و چالش‌ها
- ۲- تبیین و تطبیق احکام فقهی و حقوقی و بررسی آثار معاملات اموال دیجیتال متاورس
- ۳- تبیین مالیت اشیاء دیجیتال متاورس
- ۴- تبیین شرایط متعاملین در متاورس و میزان همسانی با شرایط و ضوابط فقهی
- ۵- بررسی امکان جریان خیارات در معاملات هوشمند و دیجیتال

۸- ساختار پژوهش

پژوهش پیش رو شامل ۴ فصل است که عبارتند از:

- فصل اول با عنوان کلیات مشتمل بر مباحث بیان مسأله، اهمیت و ضرورت، اهداف، سوالات، فرضیات، روش تحقیق، مفهوم شناسی و موضوع شناسی است.
- فصل دوم با عنوان تبیین فقهی خرید و فروش در متاورس به بررسی گونه‌های معاملات در متاورس و تبیین احکام فقهی و حقوقی اعم از تکلیفی و وضعی با استناد به آیات، قواعد فقه و قوانین جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است.

در فصل سوم که تحت عنوان شرایط متعاقدين و عوضين در متاورس است، شرایط و حالات متعاقدين و عوضين در فقه و قانون ايران و تطبيق آن با شرایط و حالات متعاملين و اموال مورد تبادل در متاورس مورد بررسی و تبیین قرار گرفته است.

و فصل پایانی پژوهش با عنوان جریان پذیری خیار در خرید و فروش اشخاص در متاوس به بیان شرایط، ضوابط و جریان پذیری انواع خیارات در معاملات متاورس پرداخته شد است.

۹- مفهوم شناسی

۹-۱- خرید و فروش

واژه بیع در ریشه سامی، از ریشه ثلاثی «باعا» گرفته شده که فروع آن به صورت ریشه های ثلاثی «بیع»، «باعا» در عربی به کار رفته است. معنای اصلی آن «جستن» است و فروع آن در زبان های مختلف، افزون بر معنای اصلی، در معانی ستاندن و خواستن نیز گسترش یافته است. بیعت به معنای پیمان وفاداری به فرمانروا، بر این پایه که ناظر به اطاعتی است که وی از همراهان خود می خواهد، از همین معنای اصلی گرفته شده است.^۱

بیع اجوف یایی و مصدر «باع یبیع» از جمله لغات اضداد^۲ است و غالباً بر خارج کردن مبیع از ملکیت در مقابل ثمن اطلاق می شود و این کلمه به وسیله حرف جر یا بدون آن به مفعول دوم متعدی می شود چون باعه الشی و باعه منه.^۳ و در مقابل کلمه شراء هم نیز از اضداد است زیرا در آیه شریفه به معنی بیع آمده است.^۴ بیع و شراء بنابر قولی بر معاملات پایایی نیز اطلاق می گردد و بنا بر قول دیگر غالباً بر ایجاب و ابتیاع و اشتراء بر قبول اطلاق می شود.^۵ باید این موضوع را خاطرنشان کرد که استعمال لفظ بیع در معانی متضاد به نحو حقیقت است نه اینکه در یکی حقیقت و در دیگری مجاز است به عبارت دیگر، بیع مشترک لفظی میان خرید و فروش است. برخی از علمای تفسیر در ذیل آیه «یا ایها الذین آمنوا انفقوا مما رزقناکم من قبل ان یأتی

^۱ ابن منظور، محمد، لسان العرب، ذیل ۳ ریشه، انصاری، مرتضی، المکاسب، قم، ۱۴۱۹ق.

^۲ انصاری، جمال الدین ابن منظور (۱۴۱۴هـ)، لسان العرب، ج ۳، بیروت: دار صادر ج ۱، صفحه ۵۵۶ و همچنین فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴هـ)، المصباح المنیر، ج ۲، قم-ایران: مؤسسه دارالهجره، ج ۱، صفحه ۵۵۶ و راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲هـ)، مفردات فی غریب القرآن، بیروت: دار الشامیه، ماده بیع، صفحه ۶۹

^۳ دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۲ش) لغت نامه دهخدا، ج ۲، تهران: روزنه، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران

^۴ قوله تعالى: شَرَوْهُ بِثَمَنِ اِی باعوه.

^۵ تهانوی، محمد علی بن علی (۱۹۹۶م)، کشف اصطلاحات الفنون، بیروت: مکتبه لبنان ناشرون

یوم لا بیع فیہ و لا خلء و لا شفاعۃ و الکافرون هم الظالمون» نگاشته‌اند: «بیع به معنای مبادله کالا با ثمن و نیز مبادله ثمن با کالا است.»^۱

در زبان عرب اوایل اسلام، دو ریشه بیع و شراء نه به‌عنوان دو واژه متقابل، بلکه همانند دو واژه با شیوه متفاوت به‌کاررفته‌اند. واژه بیع در قرآن کریم در دو قالب به‌کاررفته است: در قالب افعال دوسویه «مبايعه»^۲ و «تبايع»^۳ و در قالب اسمی «بیع» به صورتی که در تمامی کاربردها اصراری وجود دارد تا بیع، عملی دوطرفه محسوب گردد و طرفین در آن تمایزی پیدا نکنند. درباره شراء، دو طرف فعل، یکی به‌عنوان دهنده و دیگری به‌عنوان گیرنده از یکدیگر متمایز شده‌اند؛ بدین‌صورت که، ثلاثی مجرد شراء در معنای فروختن^۴، ثلاثی مزید اشتراء در معنای خریدن^۵ به‌کاررفته است.

لفظ بیع دارای حقیقت شرعیه نیست و همچنین حقیقت متشرعیه هم ندارد، بلکه بیع، دارای حقیقتی عرفیه است که شرع مقدس هم آن را امضاء کرده است. در مجموعه کتب و تقریرات مدون فقهی، بیع در مبحث معاملات و عقود قرار دارد و همواره زمینه‌ساز گسترش احکام جزئی مربوط به عقود هست. در بحث از معاملات و به‌طور خاص، بحث از بیع در دوره اسلامی، توجه به این نکته لازم است که مقررات شرعی صادرشده درباره بیع، اکثراً از نوع احکام امضایی بوده و تنها در برخی موارد به اصلاح یا تغییر عرف حاضر آن زمان و مکان، یا جایگزینی عناصر جدید پرداخته است. نتیجه این توجه برجسته شدن نقش عرف از همان آغاز در فقه بوده است.^۶ فقها بیع را با تعابیر و تعاریف مختلفی بیان نموده‌اند:

۱. در تعریف قدما، بیع عبارت است از: «انتقال عین مملوک از شخصی به شخص دیگر در مقابل عوضی که بر آن تراضی کردند»^۷ این تعریف، تعریفی از روی مسامحه است، یعنی این‌که انتقال، نتیجه و اثر بیع است و حقیقت بیع را بیان نمی‌کند، تعریف باید مشتمل بر حقیقت بیع باشد، همچنین قید تراضی که در آخر تعریف آمده، از شرائط صحت بیع است.

۲. تعریف مشهور فقها از بیع عبارت است از: بیع ایجاب و قبولی است که دلالت بر انتقال می‌کند. برخی از علما این تعریف را موردایراد قرار می‌دهند، بدین‌صورت بیان می‌کنند که: این تعریف، بیع را

^۱ طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۰۸هـ)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲، بیروت: دار المعرفة، ج ۲، صفحه ۱۵۵

^۲ توبه/سوره ۹، آیه ۱۱۱

^۳ بقره/سوره ۲، آیه ۲۸۲

^۴ بقره/سوره ۲، آیه ۲۰۷

^۵ توبه/سوره ۹، آیه ۱۱۱

^۶ صنعانی، عبدالرزاق (۱۴۰۳ق)، المصنف، بیروت، ۱۴۰۳ق ج ۸، ص ۴۹

^۷ طوسی، محمد بن حسن (۱۳۸۷هـ)، المبسوط، ج ۳، تهران: مکتب‌المرتضویه، ج ۲، ص ۷۶